

A MAGYAR BANKOK 2008 ÉS 2020 KÖZÖTTI BEZÁRÁSAINAK PÉNZÜGYFÖLDRAJZI KÖVETKEZMÉNYEI ¹

EL-MEOUCH NEDIM MÁRTON – ALPEK B. LEVENTE – BANAI ÁDÁM

FINANCIAL INCLUSION AND LENDING CONSEQUENCES OF BANK BRANCH CLOSURES
BETWEEN 2008 AND 2020 IN HUNGARY

In the years of the financial and real economic crisis of 2008, a significant trend of bank branch closures began in the European Union and Hungary as well, which continued after the crisis and can be continuously monitored until 2020. Accordingly, the number of bank branches in Hungary halved during this period. As a result of the partial closure of the branches of credit institutions and the closure of bank branches, the number of settlements left without a bank branch increased from 1729 to 2456. In this context, concentration was observed in the country, which by 2020 also exceeded the concentration of the population. The changes also had an impact on the average distance of settlements not covered by a branch from the nearest branch, which increased from an average of 5.8 km to 8.3 km between 2008 and 2020. Settlements that became without a branch during the period can be considered to be more demographically and economically disadvantaged than those with a branch, so the wider spread of online banking solutions has social significance regarding the availability of banking services. The fact that the number of Internet subscriptions per capita also proved to be lower in settlements not covered by a bank branch may be a difficulty in establishing a higher level of accessibility. Regarding the relationship between bank branch presence and lending, our district-level examinations found a moderately strong relationship between the volume of disbursed loans and the number of bank branches, while our settlement-level analysis showed a significant but weak relationship between bank branch coverage and lending. We also found a weak relationship between the closure rate of the districts and the development of their share in lending in our analysis.

BEVEZETÉS

Az egész Európában és így Magyarországon is tapasztalható bankfiók bezárási trend előtérbe helyezte a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés kérdését. A klasszikus banki működésben a lakossági fókusszal rendelkező és a KVV-k alsó szegmensét célzó bankoknál a fiókok meghatározó szerepet játszottak a hitelezés és így a piaci részesedés növelésében. A hitelintézetek stratégiájában a piacszerzés egyik legalapvetőbb módszere a bankfiókkal való megjelenés volt az addig még ki nem szolgált területeken. Ezáltal a bankok egyre növekvő lakossági

¹ A kutatás egyes részleteit a 2021. júniusi Pénzügyi Stabilitási Jelentésben is megjelentettük.

hitelpenetrációt tudtak elérni a lakosság egyre erősebb pénzügyi bevonódása miatt, aminek megtámogatása a fióknyitások egyik célja volt. E motivációk mentén a bankfiókok száma egészen a 2008-2009-es pénzügyi válságig emelkedett, mind Magyarországon, mind az Európai Unióban.

A 2008-2009-es válság kitörése óta azonban fiókbezárási trend tapasztalható, melyben nagyban közre játszhat a hitelintézetek hatékonyabb működésre való törekvése és a fogyasztók egyre növekvő méreteket öltő, online bankolási szokásainak előretörése. A válság a bankszektor jelentősen megviselte, melynek hatására keresték a jövedelmezőséget helyreállító lehetőséget. Költségoldalról az egyik ilyen tényező a fiók bezárása, a létszámleépítés és egyéb költségcsökkentő lépések voltak. A válság utáni években a bankok helyzetének helyreállításának ellenére ez a trend nem fordult meg, melynek oka, hogy a digitalizáció a fiók szükségességében változást hozott. Ennek megfelelően a teljes Európai Uniót tekintve a bankfiókok száma 31 százalékkal csökkent 2008 és 2019 között, míg Magyarországon 2019-ben 44 százalékkal volt kevesebb bankfiók a 2008-as állapothoz képest (ECB, 2021). A hitelintézetek csökkenő fizikai jelenléte és ezzel párhuzamosan az online értékesítési csatornák szélesebb körben való megjelenése okán a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés egyre aktuálisabb témának számít. A fiókbezárások a hatékonyság növekedésén túl – amennyiben az online megoldásokhoz az ügyfél valamilyen okból nem tud hozzáférni – megnehezíthetik a fogyasztók számára a pénzügyi szolgáltatások elérését, így felmerül az a kérdés is, hogy a digitális csatornák tökéletesen helyettesíteni tudják-e a fizikai banki infrastruktúrát a fiókkal már nem rendelkező településeken, az ügyfelek mekkora részének jelentenek valós alternatívát a fizikai elérés mellett.

A tanulmány a magyarországi bankfiókállomány 2008 augusztus és 2020 december közötti alakulásának területi szempontú vizsgálatát célozza, ezen belül is a fiókbezárásokra fókuszálva. Az elemzés egyrészt a bezárásokkal érintett települések, járások azon meghatározó jellemzőit keresi, melyek összefügghetnek a bezárási döntésekkel és befolyásolhatták azokat. Emellett a tanulmány fő céljaként arra keresi a választ, hogy a bezárások milyen pénzügyi hozzáférési következményekkel bírtak a magyarországi lakossági ügyfélkört tekintve. Ennek két aspektusa kerül kibontásra: a bankfiókok elhelyezkedésének és az abból adódó pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés fizikai és digitális korlátainak időbeli alakulása és a bankfiók állomány ezzel összefüggő koncentrálódása, valamint a lakossági hitelfelvételre vonatkozó és annak időbeli alakulásával vett bankfiók elhelyezkedési és bankfiók bezárási összefüggések. A tanulmány alapvető hipotézisei, hogy 1) jelentős pénzügyi hozzáférési következményekkel járt a magyarországi fiókbezárási trend, melynek hatására a bankfiókkal való lefedettség megszűnése a gazdaságilag hátrányosabb helyzetű településeket nagyobb arányban érintette; valamint 2) a bankfiókkal való ellátottság és annak változásai összefüggnek a hitelfelvételi folyamatokkal és a

hitelfelvétel nagyságával. Ezen elemzések egyrészt közelebb vihetnek a bankfiók bezárásokkal kapcsolatos kereskedelmi banki stratégiák, döntési szempontok jobb megismeréséhez, másrészt képet adhatnak arról, hogy a bankfiókok megszűnése milyen módon és milyen mértékben hat a lakosság pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésére, kiemelten a hitelfelvételre.

1. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A szakirodalom jellemzően két szempontból vizsgálja a bankfiókokat: egyfelől a bankfiók elhelyezések és bezárások jelenségének megértését célozzák, vagyis a banki döntések háttérét kutatják. Másfelől a fiókokkal kapcsolatos döntések következményeit nézik a pénzügyi hozzáférés szemüvegén keresztül. Előbbi téma esetében egyaránt vizsgálják a nagyobb városokon (általában egy-egy városon) belül a bankfiók elhelyezkedési mintázatokat és azok változásait, amelyben leginkább településrendezési szempontokat vesznek számításba (ZHAO, 2002; ZHAO – GARNER – PAROLIN, 2004; ZHAO – GARNER, 2001; MORRISON – O'BRIEN, 2001; TRANFAGLIA, 2017; AVERY, 1991). Emellett a makro szintű elemzések országon belüli bankfiók expanziós és bankfiók bezárási hullámokat vesznek alapul és a jelenség területi jellegének megértését célozzák (BURGSTALLER, 2017; OKEAHALAM, 2009; QI ÉS SZERZŐTÁRSAI, 2018; CALCAGNINI – DE BONIS – HESTER, 1999; STIX, 2020). Ezekben jellemzően az adott területre (település, járás, megye, régió) jellemző gazdasági, társadalmi, demográfiai és bankpiaci változók képezik az elemzés és az összefüggések megértésének alapját. Utóbbi témakörben a bankfiók bezárásoknak a lakosság pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésére gyakorolt potenciális negatív hatásait vizsgálják a tanulmányok és így számos szakpolitikai döntés alapját képezhetik (MORRISON – O'BRIEN, 2001; AVERY, 1991, CALCAGNINI – DE BONIS – HESTER, 1999; STIX, 2020; BURGSTALLER, 2017).

A bankfiókokkal kapcsolatos döntéseket vizsgáló cikkek egyik csoportjába a döntéseket modellező és a döntésekhez segítséget nyújtó modelleket fejlesztő tanulmányok tartoznak. ZHAO ÉS GARNER (2001) a bankfiók bezárási döntések gazdasági következményeit modellezték a döntési tényezők függvényében. A bankfiók profitabilitást meghatározó döntési tényezők közé különböző gazdasági és demográfiai változókat soroltak, amelyeket két nagy csoportra osztottak: az egyik csoportba a makro szinten értelmezett elérési zóna jellemzőit (átlagos életkor, átlagos jövedelem, versenytársak száma az elérési zónában stb.), másik csoportba a szűken értelmezett környékbeli tényezőket (200 méteres körzetben kisvállalat, versenytárs fiókja, parkolóhely megléte stb.) tették. ZHAO (ÉS SZERZŐTÁRSAI) másik két tanulmányában (ZHAO, 2002; ZHAO – GARNER – PAROLIN; 2004) Sidney és környéke példáján mutatják be a gyakorlatban, hogy melyek azok a bankfiókok, amelyeket döntésszolgáltató modellje alapján érdemes lehet bezárni, teszi ezt nemcsak teljesítményt leíró változók alapján, hanem területi tényezőket is figyelembe véve, melyek közül a 15 év feletti

bankoló lakosság, a foglalkoztatottak száma és a környéken jelen lévő rivális bankfiókok száma változók bizonyult a leginkább meghatározónak. *MORRISON ÉS O'BRIEN (2001)* a technológiai forradalom hatására bekövetkező új-zélandi bankfiók bezárások példáján elemzi, hogy egy adott fiók bezárása hogyan hat a bank működésére. Bankfiók szintű tranzakciós adatok alapján modelljükben arra helyezik a hangsúlyt, hogy a többi fiók forgalmára hogyan hat egy adott fiók bezárása és ehhez kapcsolnak egy döntésségítő modellt. Bankfiók nyitási döntéseket fókuszba helyező döntésségítő modellt bemutató tanulmányokat jegyez *WILLER (1990)*, *CINAR (2009)*, *ALLAHI ÉS VAFADARNIKJOO (2015)* és *CABELLO (2019)* is, melyekben a meglévő bankfiók hálózat bővítéséhez jelölnek ki új, megfelelő területeket. Ezen tanulmányokban is egységesen előkerül, hogy a bankfiók telepítésről való döntésben az adott terület gazdasági (jövedelem, vállalkozások száma), demográfiai (népesség, átlagos életkor, népsűrűség, magas végzettségűek aránya) és bankpiaci (bankbetéttel, hitellel rendelkezők aránya, bankfiókok száma) jellemzői tekinthetők a legfontosabb befolyásoló tényezőknek. Összességében megfigyelhető ezen döntésségítő modelleket bemutató tanulmányoknál, hogy a bankfiókokról való döntések mind mikro, mind makro szinten üzleti szempontok szerint alakulnak elsősorban, így demográfiai, gazdasági, bankpiaci szempontokat követnek.

A bankfiók elhelyezkedést és bezárásokat empirikusan vizsgáló tanulmányok közül *BURGSTALLER (2017)* az 1999 és 2012 közötti ausztriai bankfiók nyitásokat, zárásokat vizsgálja. Eredményei alapján a bankfiók bezárásokat leginkább a kevésbé fejlett és a kereskedelmi bankok központi funkció szerepét ellátó egységeitől távol eső (funkcionálisan távoli) települések tapasztalják. *TRANFAGLIA (2018)* a Philadelphia-i, Chicago-i és Baltimore-i 2010 és 2016 közötti, növekvő digitalizáció hatására bekövetkezett, bankfiók bezárásokat elemzi. Kutatása során a bankfiók bezárások befolyásoló tényezőit és további klasztereződést keres ezen nagyvárosokban. Arra jut, hogy nehezen egyértelműsíthető a társadalmi-demográfiai kapcsolat a fiókbezárások száma és az adott területek között, de Chicago esetében a jövedelem és népesség szignifikáns magyarázó tényezőnek tekinthető, valamint, hogy a vizsgált városok külvárosi részein a bezárások kontrollváltozókon felüli klasztereződése tapasztalható. *QI ÉS SZERZŐTÁRSAI (2018)* 22 kelet-európai ország fiókjainak vizsgálatával szintén a bankfiókok klasztereződését emelték ki, amelyeket a hitelinformációs rendszerek megjelenésének, vagy minőségbeli javulásának tulajdonítanak. Ez eredményeik szerint arra ösztönzi a bankokat, hogy olyan számukra új területen nyissanak fiókot, ahol más bankok már jelen vannak. *OKEAHALAM (2009)* a dél-afrikai bankfiókok példáján bemutatja, hogy a bankfiók elhelyezkedés legfontosabb befolyásoló tényezője a jövedelem, valamint, hogy további jelentős klaszterezettség tapasztalható a négy legnagyobb dél-afrikai bank (ABSA, First National Bank, Nedbank, Standard Bank) bankfiók elhelyezését tekintve. Látható az empirikus eredmények alapján, hogy a

gazdasági fejlettség és a bankfiókok klasztereződése meghatározó tényező mind a bankfiók elhelyezkedést, mind a bankfiók bezárását tekintve.

A bankfiók bezárások pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésevel kapcsolatos eredmények közül *ALAMÁ ÉS TORTOSA-AUSINA (2012)* akik az 1989 és 2008 között végbemenő spanyol fiókexpánzió befolyásoló tényezőit vizsgálták. Azt találták, hogy település szinten bizonyos közösségek pénzügyi kizáródást tapasztaltak a növekedést és a pénzügyi fejlettséget alapul véve. E folyamatban eredményeik szerint jelentős szerepet játszott a takarékszövetkezetek bankká alakulása, mely átstrukturálás jelentős összeolvadásokkal járt, és az addig hirdett pénzügyi kizáródás elkerülésének célját is maga mögött hagyta. *AVERY (1991)* cikkében USA-beli nagyvárosok példáján azt vizsgálja, hogy a bankfiók bezárásokat és ezáltal a pénzügyi szolgáltatásokból való kiszorulást teljes mértékben magyarázza-e az adott lokalitás keresletcsökkenése, tehát kizárólag profitabilitási szempontok érvényesülnek-e. Tanulmányában arra jut, hogy bár a technológiai fejlődés és a banki termékek deregulációja miatti bankfiók bezárások nagyobb arányban szorítják ki a pénzügyi szolgáltatások eléréséből a szegényebb társadalmi rétegeket, ez szinte teljes egészében a keresletcsökkenést jelző demográfiai változókhoz (foglalkoztatottság, lakhatás) köthető. *BURGSTALLER (2017)* cikke alapján amellet, hogy a bankfiók bezárások következtében a funkcionálisan távoli és kevésbé fejlett települések esetében tapasztalható leginkább a pénzügyi elszivatogadás, további pénzügyi bevonódási következménye a bezárásoknak, hogy az előregedő populációval rendelkező területeken jelentősen csökken a bankok variabilitása, tehát a bankválasztás lehetősége. *CALCAGNINI, DE BONIS ÉS HESTER (1999)* az olaszországi, 1990-es években végbement fiókexpánziót elemezve jutottak arra, hogy a bankok e folyamat során olyan területeken terjeszkednek nagyobb arányban, ahol már a terjeszkedés időpontjában is jelen voltak, azonban az általuk pénzügyileg ki nem szolgált népességgel (provincián belüli bankfiók nélküli települések és saját bankfiókok számának aránya) nagyobb részarányban rendelkező provinciákban is nagyobb valószínűséggel létesítenek fiókot. *MORRISON ÉS O'BRIEN (2001)* is foglalkozott a bezárások pénzügyi bevonódási következményeivel, modellükben a legközelebbi bankfióktól 10 kilométeren kívül lakó népesség számát és azoknak különböző jellemzőit vizsgálták. Azt találták, hogy azon lakosok, akik kívül estek ezen a távolságon, jellemzően alacsonyabb jövedelemmel és rosszabb foglalkoztatottsági aránnyal bírtak, mint a bankfiókhoz közelebb lakók, amely különbség a modellük által ajánlott fiókbezárásokkal még tovább nőtt volna. *STIX (2020)* Ausztria példáján vizsgálta, hogy a lakosságot milyen mértékben érintette a 2000 és 2019 közötti bankfiók bezárási hullám. Elemzése szerint az időszak alatti bezárások nyomán a lakosság 4,6 százalékának településén szűnt meg a bankfiókok nyújtotta szolgáltatás, mely után 2019-ben hasonló mértékű volt a bankfióktól legalább 5 km-re lévő lakosság aránya is. Összegezve a bankfiók nyitások és zárások mind jelentős pénzügyi bevonódási következményekkel

járhatnak, melyek jellemzően leginkább a szegényebb, alacsonyabb jövedelmű társadalmi rétegeket érinthetik.

Ami a magyar bankfiókok elhelyezkedését, nyitásait, bezárásait és ezek pénzügyi hozzáférésre gyakorolt hatásait taglaló szakmai anyagokat illeti, *GÁL (2005)* cikke a fiókok elterjedési logikáját ismertette az 1990-es évektől Magyarországon. Elemzése alapján az 1990-es évek előtti rendszerben a gazdaságfejlesztési politikák, erőteljes iparosítás nyomán a nyugat-magyarországi régió sokkal kevésbé volt bankfiókkal lefedett, mint a keleti régió. Ez az egyenlőtlenség bár enyhült, de még mindig jelen van Magyarországon (*EL-MEOUCH – ALPEK, 2021*). *GÁL (2005)* továbbá bemutatja, hogy a bankok bankfiókkal való terjeszkedésében Magyarországon a legfontosabb szempontokat a jövedelmi viszonyok, a gazdasági aktivitás, valamint az urbanizációs szint jelentette. Utóbbi olyan szempontból játszott szerepet a fiókterjeszkedés logikájában, hogy előbb a nagyobb városokban, régióközpontokban való megjelenés volt a cél, ezt követték a kisebb városok. *KOVÁCS (2017)* szintén ezen urbanizációs szintekben fellelhető különbségekre hívja fel a figyelmet, városvidék relációban vizsgálja a kereskedelmi bankok és a szövetkezeti hitelintézetek bankfiókosodási stratégiái közötti különbséget. Alapvető eredménye, hogy a magasabb település hierarchia szinten lévő településeken a kereskedelmi bankok, míg az alacsonyabb település hierarchia szinteken lévő településeken a takarékszövetkezetek fiókjai vannak túlsúlyban a működési sajátosságoknak köszönhetően. Továbbá, 2014-es adatokon végzett elemzése során megvilágításra kerül, hogy az – alapfolyamatok által alapvetően is ebbe az irányba haladó – pénzügyi centrumokba való koncentrálódás a fiókbezárások által tovább erősödik, ami a legközelebbi fiók eléréséhez szükséges idő növekedését idézheti elő a magyarországi településeken.

A bankfiókhálózatról való döntés stratégiai jelentőségéről és a bankolás árára való meghatározó hatásáról tesz tanúbizonyságot *TEMESVÁRY (2011)* cikke, amely a magyar bankpiaci versenyt modellezi. Modellje egyik alapvető fontosságú tényezője a bankfiókhálózat mérete, amely egy versengő vállalat egyik legfontosabb döntési tényezője a bankpiaci versenyben. Az új fiók nyitásáról, azaz a fiókhálózat méretéről való döntést a modell eredményei alapján Magyarországon nagymértékben meghatározza a konkurens szereplők és a saját meglévő bankfiókhálózat mérete. Emellett a betéti kamatokra és a hitelkamatokra is jelentős hatással van a cikk alapján a saját és a versenytársak bankfiókhálózatának mérete is. Szintén a bankfiók telepítés jelentőségét mutatja be *ACZÉL ÉS SZERZŐTÁRSAI (2016)* munkája, mely a magyarországi jelzáloghitelek felárait vizsgálja. A cikk bemutatja, hogy bizonyos területeken a bankfiókkal való lefedettség alacsonyabb mértékű, így egy-egy bank erősebb piaci pozícióra képes szert tenni annak következtében, hogy az ügyfelek kevés hitelintézet közül választhatnak, a piaci verseny szintje ezen hitelpiacokon ennek köszönhetően alacsony. A tanulmány fő megállapítása, hogy ebből kifolyólag a bankfiókhálózatból nagyobb részaránnyal rendelkező bankok magasabb felárral

tudnak hitelezni. Látható e tanulmányok bemutatása során, hogy a pénzügyi hozzáférésnek a fizikai elérés, azaz bankfióki jelenlét hiánya mellett, a szolgáltatás ára is korlátozhatja lehet, amely ezáltal szintén hatással lehet a hitelezési folyamatokra.

2. MÓDSZERTAN ÉS ADATBÁZIS

A tanulmány során a magyarországi bankfiók bezárási trend bemutatását, elemzését tűztük ki célul. Ennek első elemeként a bankfiókhálózat, az aggregált bankfiók számok alakulását mutattuk be az elemzési időtávon, kiemelt figyelmet fordítva a bankfiók nélküli településekre. A bankfiók nélkül maradt települések esetében a legközelebbi bankfióktól vett közúton mért távolság, valamint legrövidebb idő olyan indikátorok, mely a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés fizikai dimenzióját képesek leírni, így ezeken keresztül prezentáltuk a pénzügyi hozzáférési fejleményeket. Ezeknek kiszámítására a MapBox Directions API² szoftvert vettük igénybe, mely az OpenStreetMap adatbázisát használva számítja ki a közúton mért távolságot és legrövidebb időt két geokódolt pont között.

Emellett a bankfiók nélküli települések számának növekedéséből kiindulva megvizsgáltuk, hogy mennyire koncentrált a bankfiók elhelyezkedése települési szinten Magyarországon és ez hogyan alakult a bankfiók bezárási trend során. Mivel a bankfióki koncentrálttság intuitíve erősen összefügg a népességszámmal, ezért az elemzésben a magyarországi települések lakónépesség szerinti koncentrálttságát is vizsgáltuk, és ezáltal azt, hogy a bankfióki koncentrálttság meghaladja-e a népesség alapján mérhető települési koncentrálttsági szintet. Mivel a bankfiók fizikai jelenlétének hiányát az online banki szolgáltatások még szélesebb körben való elterjedése ellensúlyozhatja, így tanulmányunkban az internethasználattal kapcsolatos lakossági elérhetőségi lehetőségeket is vizsgáltuk. Az online bankolás elterjedtségéről nem rendelkezünk települési szintű információval, így az egy főre jutó internet előfizetések számát (amely statisztika települési szinten is elérhető) használjuk proxy változóként. Ennek a mutatószámoknak a vizsgálata indikációt nyújthat az online bankolási lehetőségekre vonatkozóan is.

Végül további vizsgálatainkban a bankfiók elhelyezkedését és időbeli változásait, valamint a hitelezést vetettük össze, amely által az egyik alapvető banki szolgáltatás és a pénzügyi hozzáférés kapcsolatát tudtuk kielemezni. Előbbinél – a térképes ábrázolás mellett – mind település szinten, mind járás szinten korrelációs együtthatókat számoltunk: a bankfiókkal rendelkező területi egységek esetén a bankfiók száma és a folyósított hitelszerződések száma és

² <https://docs.mapbox.com/api/navigation/directions/>

volumene között, míg a bankfiók nélküli települések esetében a legközelebbi bankfióktól való távolságot vetettük össze a hitelfolyósítási adatokkal. A bankfiók bezárását tekintve csoportokba szedtük a magyarországi járásokat a bankfiókok relatív változása alapján, a csoportok határait a 35, a 45 és az 55 százalékos csökkenésnél szabtuk meg, melyek közel esnek a bankfiók bezárási arány járások közötti eloszlásának kvartilis értékeihez. Az intervallumok alulról zártak, felülről nyitottak. Emellett a 2008-2020 közötti bankfiók változás aránya és a hitelfolyósítás közötti korrelációkat is kiszámítottuk járás szinten.

A részletezett módszertanokat jelen tanulmányban többféle adatforráson alkalmazzuk. A magyarországi hitelintézetek fiókadatbázisa a *MAGYAR NEMZETI BANK (MNB)* által 2015-ben indított *P56-OS „PÉNZFORGALMAT BONYOLÍTÓ HÁLÓZATI EGYSÉGEK ÉS ATM-EK ELHELYEZKEDÉSÉRE, VALAMINT A NYÚJTOTT SZOLGÁLTATÁSOKRA VONATKOZÓ ADATOK”* elnevezésű adatszolgáltatás, egyéb egyedi hitelintézeti hálózati egységekről szóló MNB felé irányuló adatszolgáltatások és online elérhető hitelintézeti források segítségével történt. Kiindulási időpontként a gazdasági válság előtti állapot került kiválasztásra. Az időpontválasztást egyrészt adatminőségi okok indokolták. Mindezekben túl fontos volt továbbá, hogy a jelen vizsgálat a fiók bezárási trend kezdetétől indítja az elemzés horizontját, amelyhez jó közelítést adhat a válság kirobbanása 2008 őszen. Így az elemzés a 2008. augusztus és 2020. december közötti időszakot fogja át, az adatbázis az ezen időszak alatt bekövetkező fióknyitásokat és zárásokat foglalja magában.

A demográfiai és gazdasági területi jellemzők alapvetően az *ORSZÁGOS TERÜLETFEJLESZTÉSI ÉS TERÜLETRENDEZÉSI INFORMÁCIÓS RENDSZER (TEIR)* gyűjtéséből kerültek kiválasztásra. A lakónépesség, a 65 évnél idősebb népesség, a regisztrált vállalkozások száma és az álláskeresők száma változók települési szinten a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) T-STAR, budapesti kerületi szinten pedig a KSH BP-STAR adatbázisából lettek kiválogatva. A Nemzeti Adó és Vámhivatal (NAV) TeIR-ben található személyi jövedelemadó adatainak segítségével az átlagos jövedelem került meghatározásra települési és budapesti kerületi szinten. A KSH 2011-es népszámlálásra vonatkozó adatbázisa szolgáltatta a gazdasági aktivitáshoz és iskolázottsághoz kapcsolódó változók alapját. Végül az internetelőfizetések száma változó két adatszolgáltatás ötvözésével került felépítésre, a budapesti kerületi adatokat az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) Infokommunikációs adatbázisa,³ a további településekre vonatkozó adatokat a KSH T-STAR adatbázisa tartalmazta. A változók az elérhetőségüktől függően az elemzési időszaknak megfelelően 2008-2019 között, évenkénti periódusokkal kerültek bevonásra, mindenhol a legfrissebb adat került felhasználásra, ezt részletezi az *1. táblázat*.

³ Az adat 2016-os évvel bezárólag elérhető, így a budapesti kerületek esetén a 2016-os érték szerepel az azt követő évekre vonatkozó elemzéseknél is.

További adatforrásként hitelezési adatokat használunk fel, melyek az *L10-ES KÓDÚ, „FELVETT VÁLLALATI ÉS HÁZTARTÁSI HITELEK ADATAI” CÍMŰ KÖZPONTI HITELINFORMÁCIÓS RENDSZERBŐL (KHR) SZÁRMAZÓ, L11-ES KÓDÚ „NYÚJTOTT VÁLLALATI ÉS HÁZTARTÁSI HITELEK HITELKOCKÁZATI ADATAI” CÍMŰ, ÉS HITREG MNB-S ADATSZOLGÁLTATÁSOK* segítségével kerültek előállításra. Ezen adatbázisokban a hitelintézetek hitelfolyósítási adatai járási szinten, jelzáloghitel folyósítás adatai települési szinten állnak rendelkezésre, előbbi adatforrás 2008-2020 között, utóbbi 2015-2020 között érhető el. Fontos hangsúlyozni a település szintű adatbázis korlátait, hiszen az kizárólag a jelzáloghiteleket tartalmazza, még hozzá a fedezet címe szerint, valamint a járás szintű elemzés korlátait is, melynél a járásokat homogén területeknek tekintettük, amely egyes esetekben a valóság leegyszerűsítését jelentheti.

1. táblázat: Az elemzéshez felhasznált adatok forrása és vonatkozó időszaka
Table 1. Source and relevant period of data used for the analysis

Változó	Forrás	Időszak
Bankfiókok	MNB P56, egyedi adatszolgáltatás	2008-2020
Hitelezési adatok (járás szint)	MNB L10, L11, HITREG	2008-2020
Jelzáloghitel adatok (település szint)	MNB L10, L11	2015-2020
Lakónépesség	KSH BP-STAR, T-STAR	2008, 2015, 2019
65 feletti népesség	KSH BP-STAR, T-STAR	2019
Regisztrál vállalkozások száma	KSH BP-STAR, T-STAR	2019
Álláskeresők száma	KSH BP-STAR, T-STAR	2019
Átlagos jövedelem	NAV SZJA	2018
Iskolázottság	KSH népszámlálás	2011
Foglalkoztatottság	KSH népszámlálás	2011
Internetelőfizetések száma	ITM Infokommunikáció, KSH T-STAR	2016, 2019

Megjegyzés: Az internetelőfizetések számát tekintve a budapesti kerületi adatok 2016-ra, a vidéki települési adatok 2019-re vonatkoznak.

3. EREDMÉNYEK

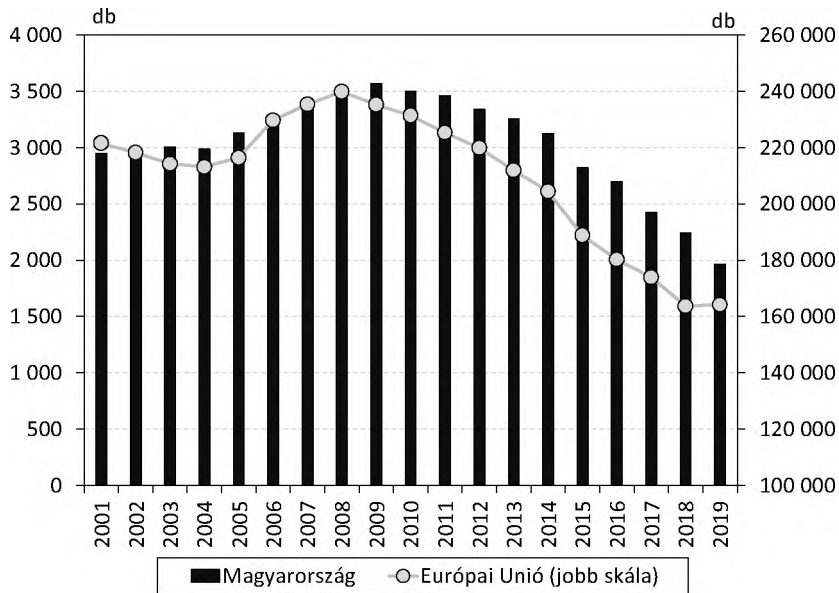
3.1. BANKFIÓKOK ÉS PÉNZÜGYI HOZZÁFÉRÉS A MAGYARORSZÁGI TELEPÜLÉSEKEN

Magyarország a rendszerváltással kétszintű bankrendszer kialakítása mellett döntött. A '90-es évek elejének bankrendszeri problémái után jelentős részben külföldi tulajdonú bankok részvételével alakult ki az új banki struktúra, mely fiókexpanzióval járt együtt (*GÁL, 2005*). A folyamat egészen a 2008-2009-es pénzügyi válságig tartott, amely időszakban tetőzött a bankfiókok száma, majd

csökkenésnek indult. Ez a folyamat az Európai Unióban tapasztalható trendhez hasonló pályát írt le (1. ábra).

1. ábra: A magyarországi és európai uniós bankfiókállomány alakulása a 21. században

Figure 1. Development of bank branches in Hungary and the European Union in the 21st century

Megjegyzés: EU-28 országokat tekintve. A 2001 után csatlakozó uniós országok esetében a legrégebbi elérhető adat lett behelyettesítve visszamenőlegesen az összehasonlíthatóság kedvéért.

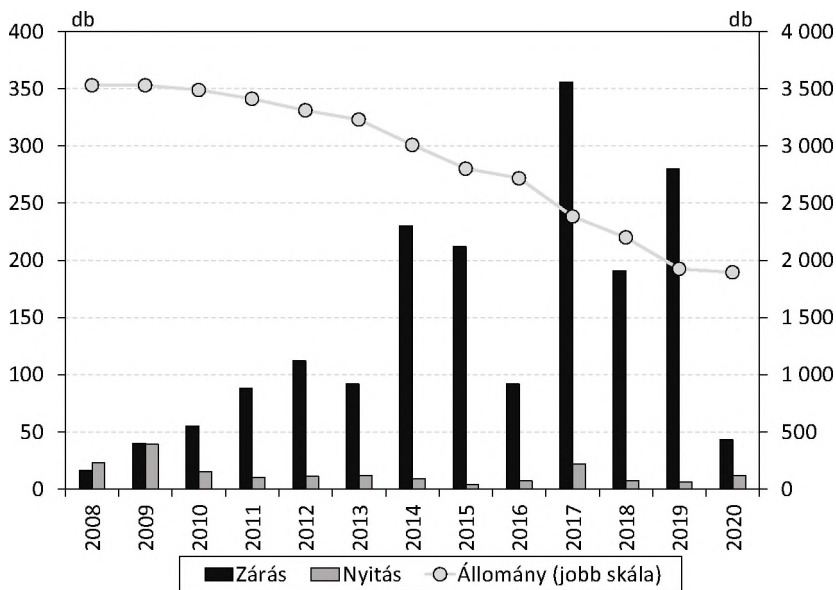
Forrás: ECB.

A válság hatására Magyarországon – az európai trendekhez hasonlóan – fiókbezárási trend indult meg, melynek hatására lényegesen csökkent a bankfiókállomány. Ezen időszak alatt 177 új hitelintézeti fiók nyitására és 1807 fiók bezárására került sor, valamint további 66 esetben az adott hitelintézet településen belüli költözése volt megfigyelhető. Ahogy az a 2. ábra látható, a válság kitörését követő időszakban a fiókbezárások és a fióknyitások száma még kiegyenlítetten alakult, tömeges fiókbezárásokra 2010-et követően került sor. A fiókbezárási hullám két ütemben zajlott le. 2012 és 2015 között jellemzően a nagyobb kereskedelmi bankok tömeges bankfiók bezárásai mentek végbe, míg 2017 és 2019 között túlnyomórészt a takarékszövetkezeti integrációhoz kötődtek a fiókbezárások. Mindennek folyományaként 2020 év végén 1896 hálózati egység volt elérhető Magyarországon (MNB, 2021B).

Fontos megjegyezni, hogy a fiókokról hozott döntés és annak tényleges megvalósulása között időbeli különbség feltételezhető. Például, ha 2009 januárban döntenek egy bankfiók nyitásáról, akkor a tényleges fióknyitás hozzávetőlegesen csak 2009 év végén történhet meg az ingatlan, a személyzet, a speciális berendezkedés, a biztonság stb. miatt. Ugyanez az időbeli késlekedés lehet feltételezhető a bankfiók bezárásokat tekintve (pl. személyzet leépítése okán), ennek köszönhető leginkább, hogy a válság által kiváltott bankfiók bezárási folyamat igazán csak a 2010-es bankfióki adatoktól érhető tetten. Emellett érdemes megemlíteni, hogy az elemzett fiókbezárások elsődlegesen költség oldali jelentőségük miatt mennek végbe. Egy bankfiók üzemeltetése jelentős költségekkel jár (bérleti díj, fenntartási költségek, személyzet munkaköltsége stb.), így annak bezárását a banki működés költség oldalának csökkentése indokolja, amely a 2008–09-es válságra adott azonnali banki reakcióként értelmezhető. Ehhez járul hozzá az online banki megoldások elterjedése, mely a bezárással potenciálisan elvesző ügyfelek számát csökkentheti (költségelőnye egyre inkább meghaladhatja a kieső potenciális bevételt), így további bankfiók bezárásoknak ágyazhat meg.

2. ábra: Bankfiók nyitások, zárások és állomány alakulása Magyarországon 2008. szeptember és 2020. december között

Figure 2. Bank branch openings, closures and number of bank branches in Hungary between September 2008 and December 2020

Megjegyzés: A bankfiók állomány az adott év végére vonatkozik.

Forrás: MNB (2021B).

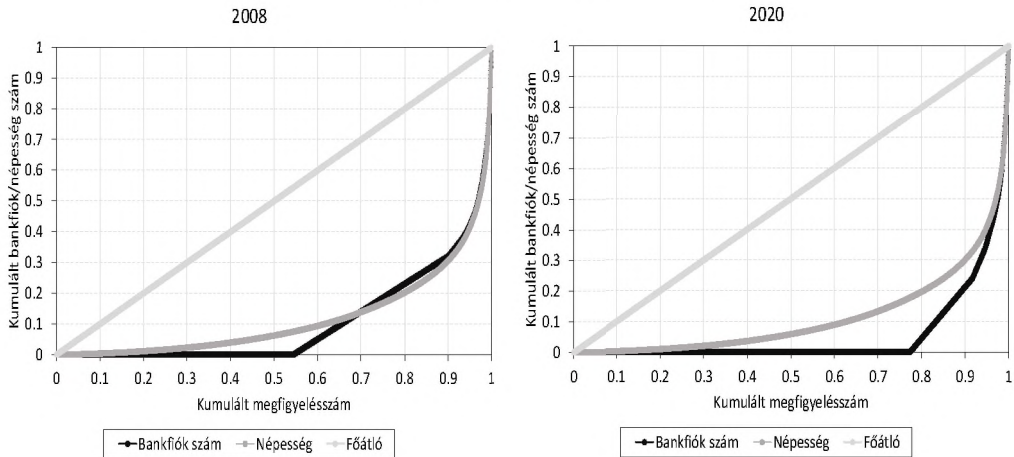
A bankfiók bezárások okán jelentősen megnövekedett a bankfiókkal nem rendelkező települések száma. A bezárások sok esetben a kisebb, egy-egy bankfiókkal rendelkező településeken mentek végbe, hiszen míg 2008-ban 1729 bankfiók nélküli település volt Magyarországon, addig ez a szám az első bezárási hullám után 2015 végére 1889-re bővült, végül a 2020 év végi állapotot tekintve 2456 ilyen, bankfiók nélküli település volt az országban. Ezen 2456 település urbanizációs szintet tekintve az intuíciónak megfelelően meglehetősen homogén: 11 várost (a városok 3 százaléka) és 2445 községet (a községek 87 százaléka) foglal magában. Ennek megfelelően 2008 és 2020 között 950 ezerről 2 millióra emelkedett azon lakosok száma is, akiknek a településén nem található bankfiók (MNB, 2021B).

A 3. ábra a magyarországi települések bankfiók szám szerinti és népességszám szerinti Lorenz görbéjét mutatja 2008 augusztusára és 2020 decemberére vonatkozóan.⁴ Látható, hogy 2020 év végén a bankfiókok koncentrációja magas Magyarországon, amelyhez nagyban hozzájárul, hogy a települések több mint háromnegyede ekkor egyáltalán nem rendelkezett bankfiókkal. A települések bankfiók számára számított Gini-index az erős koncentrátságot mutató 0,89-es értéket veszi fel. Érdekes a bankfiók számot a népesség koncentrációjának méretével összehasonlítani, mely a pénzügyi kiszolgáltatással leginkább összefüggő jellemző és szintén egy tipikusan jobbra elnyúló eloszlást követ, tehát a mediánja alacsonyabb az átlagánál, ami a relatíve kevés kiugróan magas értéknek köszönhető. A kumulált népességet leíró görbe természetesen kevésbé mutat éles váltásokat, a görbület egy szinte folytonos, töréseket nélkülöző vonalat ír le 2019-ben a bankfiókokkal ellentétben. Ahogy az a görbén is látható, az eloszlás ezen változó esetében is erősen koncentrált, 0,77-es Gini-index jellemzi. Mindebből megállapítható, hogy a népesség sűrűsödése, bár nagymértékben magyarázó tényezője lehet a bankfiókok koncentrátságának, nem tudja teljes mértékben megmagyarázni azt, hiszen utóbbi meghaladja a népesség eloszlásából adódó koncentrátságot 2020 év végén.

⁴ A 2020 decemberi bankfiók koncentrátság mellé a 2019 év végi lakónépesség adatok, míg a 2008 augusztusi bankfiók koncentrátság mellé a 2008 év végi lakónépesség adatok kerültek.

3. ábra: A bankfiókállomány és a lakónépesség koncentrációját mutató Lorenz-görbe 2008-ban és 2020-ban

Figure 3. Lorenz curve showing the concentration of bank branches and the residential population in 2008 and 2020

Forrás: MNB, KSH alapján saját szerkesztés.

Amennyiben megnézzük a koncentráció időbeli alakulását, feltűnik, hogy a bankfiók bezárások mennyire megnövelték a bankfióki koncentrációt 2008 és 2020 között. Míg 2020-ban a Gini-index mutató a már említett 0,89-es értéket vette fel, addig 2008-ban még egy jelentősen alacsonyabb, 0,79-es értéket adott. Ezzel szemben a lakónépesség koncentrátságában kisebb változás látható, az arra vonatkozó Gini-index minimálisan, 0,76-ról 0,77-re nőtt 2008 és 2020 között. Kiténik, hogy annak ellenére, hogy 2008-ban sem rendelkezett bankfiókkal a települések több mint fele, a bankfióki koncentrációt mutató Gini-index ekkor közel azonos volt a népesség koncentrációt mutató értékkel. A 3. ábra látható, hogy ez leginkább a 55. és a 90. percentilis között lévő települések, népességszám által várhatóanál jelentősebb fokú bankfiók lefedettségének köszönhető. A bankfiókkal rendelkező települések koncentrátságát összesítve 2008 és 2020 között, melyek számossága természetesen jelentősen eltér a két időpontban, minimálisan, 0,52-ről 0,54-re növekszik a GINI-index értéke. Elmondható, hogy ezen településeken kiegyenlítettebb a bankfiók szám eloszlása a lakónépesség számának eloszlásához képest, hiszen ezek a koncentrációs értékek így már alacsonyabbak, mint a bankfiókkal nem rendelkező települések népesség szerinti koncentrációi, melyek sorrendben 0,69-es és 0,66-os értéket vesznek fel.

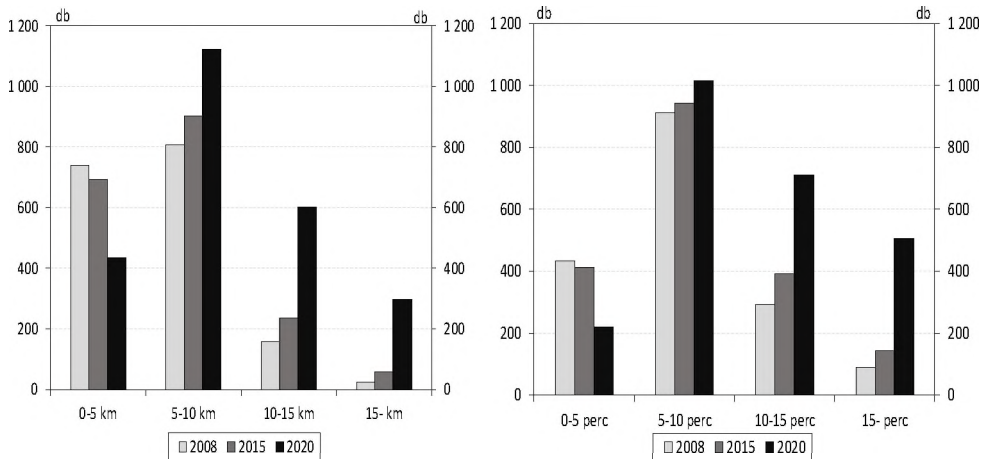
Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a bankok vélhetően hatékonysági, méretgazdaságossági és területi megfontolások alapján nagyon sok olyan kisebb településen zártak be (nem telepítenek) bankfiókokat, amelyek

esetében népesség alapján annak jelenléte indokolt lehetne, ezzel szemben sok olyan kis településen tartják meg (telepítik) bankfiókjait, amelyeknél önmagában a népesség nagysága azt nem feltétlenül indokolná. Felvetődhet a kérdés, hogy ez tipikusan azon döntéseknek lehet az eredménye, melyek alapján olyan térségekben, ahol több kisebb település van egymáshoz földrajzilag közel, a bankok a legtöbb településből kivonulnak (nem telepítenek bankfiókokat), ezzel egy időben pedig csak egy-egy bankfiókot hagynak nyitva (nyitnak meg) a térség egy településén távolsági, illetve üzleti szempontokat figyelembe véve. Összességében tehát megállapítható, hogy a bankfiók bezárások növelték a bankfiók koncentrátságát a magyarországi településeken 2008 és 2020 között és leginkább azáltal történt ez így, hogy sok településről kivonult az addig meglévő kirendeltség, miközben a bankfiókkal rendelkező településeken a lakónépességhez képest kevésbé koncentrált a bankfiók elhelyezkedése.

A 4. ábra látható, hogy 2008-ban a bankfiókkal nem rendelkező települések 90 százalékánál maximum 10 km-re volt a legközelebbi bankfiók közúton, mely mutató 2015-re enyhén romlott, 84 százalékra csökkent, amellett, hogy a bankfiók nélküli települések száma is növekedett. A 2020-as állapot alapján, amikor már jelentősen megnőtt a bankfiókkal nem rendelkező települések száma, a 0-5 km-en belüli legközelebbi bankfiók kategórián kívül mindhárom, távolabbi bankfiókot jelző kategóriában jelentősen nőtt a települések száma. Az 5-10 km-en belüli legközelebbi bankfiók kategóriában 807-ről 1122-re, a 10-15 km közötti kategóriában 158-ról 602-re, míg a 15 km feletti kategóriában a legjelentősebben, 24-ről 298-ra nőtt a darabszám 2008 és 2020 között. A legközelebbi bankfióktól vett távolság így 2020 végén a bankfiók nélküli települések lakónépességét tekintve átlagosan 8,3 kilométer volt (2008-ban 5,7 km, 2015-ben 6,5 km volt ez az átlagos távolság) (MNB, 2021B). A közúton mért távolság mellett az oda vezető út időtartama is fontos kérdés a bankfiók fizikai megközelítésének korlátaival kapcsolatban, így az időben legközelebbi bankfiókoktól mért távolság időtartamát is megvizsgáltuk, melyet tekintve hasonló kép rajzolódik ki. 2008-ban a települések 78 százalékánál volt 10 percre a legközelebbi bankfiók, 2020-ra már csak a települések 50 százalékáról volt ez elmondható. Ekkorra összességében is növekedtek a legközelebbi bankfióktól vett időtartamok, amelyet jól mutat a 15 perc feletti kategóriában bekövetkező nagymértékű változás, 90-ről 507-re nőtt az ide tartozó települések száma 2008 és 2020 között (4. ábra).

4. ábra: A bankfiókkal nem rendelkező települések legközelebbi bankfióktól közúton vett távolsága (bal oldali ábra) és időtartama (jobb oldali ábra) a három időszakban

Figure 4: Distance by road (left figure) and duration (right figure) from the nearest bank branch of the settlements without a branch in the three periods

Forrás: MNB (2021B) alapján.

Mindebből kitűnik, hogy a bankfiók bezárási trend, és annak kiemelten a második szakasza, a községek egy meghatározó részében megnehezítette a hitelintézeti szektorral való fizikai kapcsolattartást Magyarországon. Ennek megfelelően érdemes a bezárási folyamat által érintett településeket demográfiai és gazdasági tényezők szerint is megvizsgálni. A 2. táblázat látható, hogy 719 település rendelkezett az időszak alatt végig bankfiókkal, 1727 volt olyan, amelyik végig nem rendelkezett fiókkal, míg jelentős a különbség azon települések száma között, amelyek az időszak alatt fiók nélkülivé, és amelyek az időszak alatt fiókkal rendelkezővé váltak, előbbi csoportba 729 magyar település tartozik, utóbbiba mindössze kettő. Ahogy az már feljebb megemlítésre került, a kétmillió bankfiók nélküli településen élő lakos közel 55 százaléka olyan településen él, amelyről az időszak alatt vonult ki a hitelintézeti képviselet. A különböző társadalmi, gazdasági és munkaerőpiaci változókat figyelembe véve egyértelmű hierarchia rajzolódik ki. A végig bankfiókkal rendelkező településeken egyrészt jelentősen nagyobb az átlagos népesség, másrészt minden vizsgált gazdaságot és munkaerőpiacot leíró változót tekintve kedvezőbb a helyzet, mint az időszak alatt bankfiók kivonulást tapasztaló településeken, melyekhez képest a végig bankfiók nélküli települések helyzete minden változót tekintve még kedvezőtlenebb. Ami a 65 év feletti népesség részarányát illeti, a végig fiók nélküli és a fiók nélkülivé váló településcsoport esetében alacsonyabb az átlagos életkor, mint a végig bankfiókkal rendelkező

településeken, amely a pénzügyi kizáródás szempontjából figyelembe vehető, hiszen a fiatalabb korosztály affinitása vélhetően magasabb az online banki ügyintézés iránt. A változókat elemezve megállapítható, hogy egyfelől a hitelintézetek a jelentősen kisebb és gazdasági helyzetet tekintve hátrányosabb helyzetű településeket hagyják bankfiók nélkül kirendeltségeik bezárásával, ami másfelől azt is mutatja, hogy a bankfiók bezárási trend végett a pénzügyi kizáródás leginkább a kedvezőtlenebb gazdasági körülményekben élő közösségeket veszélyezteti.

2. táblázat: A magyarországi településekre jellemző gazdasági és társadalmi jellemzők átlaga a bankfiókkal való ellátottság 2008-2020 közötti alakulása szerint csoportosítva

Table 2: Average of economic and social characteristics of Hungarian settlements, grouped according to the development of bank branch supply between 2008 and 2020

Jellemző	Az időszak alatt végig rendelkezett fiókkal	Az időszak alatt fiókkal rendelkezővé váló	Az időszak alatt fiók nélkülivé váló	Az időszak alatt végig fiók nélküli	Összesen
Települések száma	719	2	729	1 727	3 177
Teljes népesség	7 765 076	4 699	1 091 004	908 764	9 769 543
Átlagos népesség	10 800	2 350	1 497	526	3 075
65 év feletti népesség részaránya	20,30	12,36	18,55	17,96	19,88
Egy főre jutó álláskeresők száma	2,05	0,81	3,45	4,15	2,40
Egy főre jutó foglalkoztatottak száma	41,46	37,26	36,58	35,55	40,36
Legfeljebb általános iskolai végzettségűek átlagos aránya	20,05	13,00	25,14	28,03	25,55
Átlagos éves jövedelem	2 889 269	3 982 758	2 330 203	2 239 780	2 763 673
Egy főre jutó vállalkozások száma	18,81	15,77	16,34	16,50	18,32

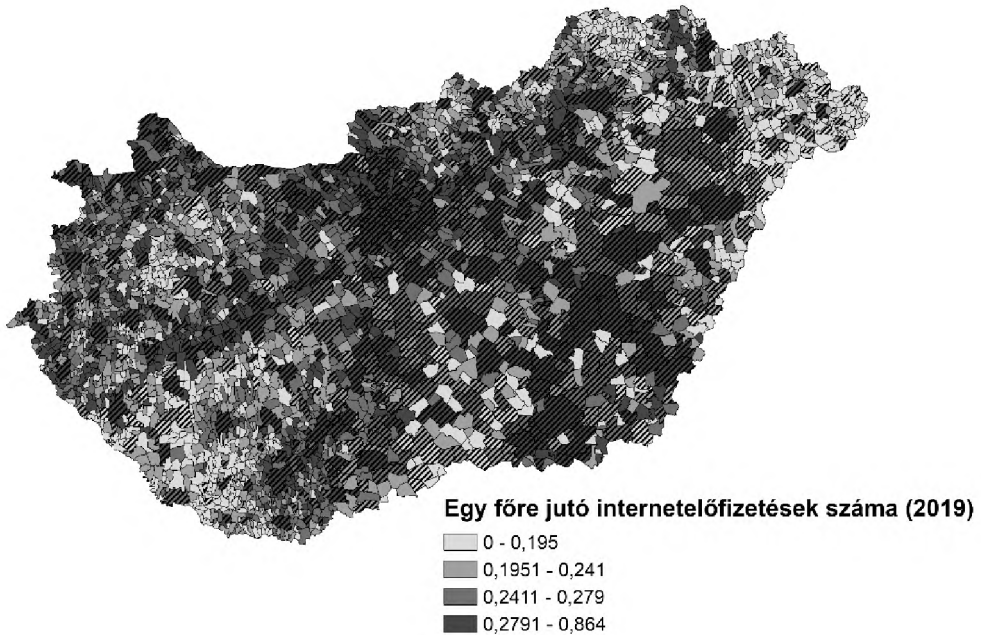
Forrás: KSH, NAV alapján saját szerkesztés.

A bankfiókok fizikai jelenlétének hiányát az online banki szolgáltatások még szélesebb körben való elterjedése ellensúlyozhatja, egyrészt a különböző ügyintézési lehetőségek online módon való megoldásának megteremtésével, másrészt a fogyasztók ügyintézéseinek online térbe kerülésével. A KSH 2018-as Digitális gazdaság és társadalom kiadványa alapján a lakosság 76 százaléka gyakran használja az internetet, ezen belül pedig 54 százalék szokott online bankolni (KSH, 2018). Az az egy főre jutó internetelőfizetések számát mutató térképből (5. ábra) kitűnik, hogy jelentős átfedés van a kedvezőtlen bankfiók elérhetőség és internethasználat között. Ez abból látszik az internethasználati eloszlás kvartilisei alapján színezett térképen, hogy felülreprezentált az internethasználat szempontjából alsó kvartilisba tartozó települések aránya a bankfiókkal nem rendelkező települések között (29 százalékuk ilyen település, míg a felső kvartilisba csak a települések 20 százaléka tartozik innen), mely leginkább az észak-magyarországi határmenti, valamint az észak- és dél-dunántúli kistételepülésekre összpontosul.⁵

A kapcsolat fordítva is kirajzolódik, az internethasználat szempontjából alsó kvartilisba tartozó települések 90 százaléka bankfiók nélküli, míg ezen csoport alapsokaságbeli aránya alacsonyabb, 77 százalék. Még inkább alátámasztja az összefüggést, hogy azon településeken, ahol az időszak alatt végig volt bankfiók, az egy főre jutó internetelőfizetések száma 0,34 volt 2019-ben, míg ez az arány az időszak alatt bankfiók nélkülivé váló településeken 0,24, a végig bankfiók nélküli településeken 0,23 volt. Ezen eredmények megerősítik, hogy a bankfiók bezárások ellensúlyozásaként a pénzügyi szolgáltatások online térben való intézési lehetőségének minél nagyobb arányban való megteremtése kiemelt cél lehet a bankok előtt, melynek elmaradása a formális pénzügyi rendszerből való kiszorulást, illetve az informális pénzügyi rendszer nagyobb mértékű igénybevételeit idézheti elő, kiemelten a fent említett térségekben (EL-MEOUCH ET AL., 2020). Emellett viszont a bankfiókok nehezebb elérése a már kiépült digitális infrastruktúra kihasználtságát növelheti, példaként említhető, hogy ha utazni kell a készpénz felvételéhez, a kártya-használat gyakorisága nőhet. Mindezekből kitűnik, hogy a bankfiók bezárások által az online banki megoldásokat vélhetően kevésbé használó településeken nehezült meg leginkább a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés, amely rávilágít ezen online megoldások széles körben való elérhetőségének fontosságára, ami a koronavírus járvány következményei okán még inkább prioritássá válhat (MNB, 2021B).

⁵ Fontos kiemelni, hogy az internetelérést tekintve jelenleg már jellemzően nem kínálati problémáról van szó, hiszen mobilinternet szinte mindenhol elérhető lenne.

5. ábra: Magyarországi települések internethasználat szerinti megoszlása
 Figure 5: Distribution of Hungarian settlements by internet use

Megjegyzés: Az összes településre vonatkozó internethasználati eloszlás kvartilisei szerint színezve, a bankfiókkal rendelkező települések sraffozva.

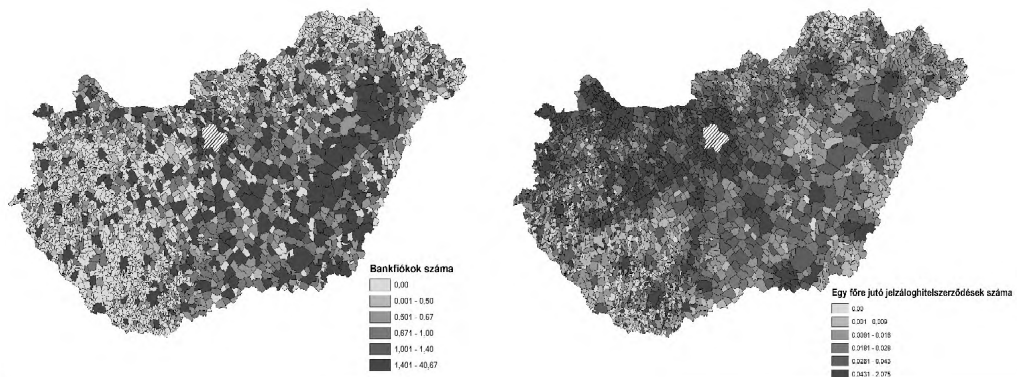
Forrás: KSH, ITM, MNB (2021B) alapján.

3.2. A BANKFIÓKOK ÉS A HITELEZÉS KAPCSOLATA

A fizikai elérhetőség mellett a pénzügyi kirekesztődés szintje elemezhető a különböző pénzügyi termékekkel való rendelkezés szerint. Ezek közül az egyik a hiteltermékek családja, melyeknek igénybevétele az egyéb pénzügyi termékek és szolgáltatások (pl. betéti számla, átutalás, online fizetés) használatához képest az egyik leginkább fizikai jelenlétet, bankfióki ügyintézés szükségességét igénylő termékcsoport. A 6. ábra két térképén a magyarországi települések 2015-2020 közötti átlagos bankfiók száma, valamint a 2015-2020 között folyósított, egy főre jutó adott településre bejelentett fedezetű jelzáloghitelek aránya látható.

6. ábra: A hitel fedezetének címe szerinti magyarországi településen folyósított egy főre jutó jelzáloghitelek aránya és az átlagos bankfiókszám 2015 és 2020 között

Figure 6: Proportion of mortgage loans per capita disbursed in the Hungarian settlements according to the address of the loan collateral and the average number of bank branches between 2015 and 2020

Megjegyzés: A hat kategória egy 0-s kategóriát, valamint a további megfigyelések adott kvintiliseit jelzik. Budapesti adatokat nem tartalmaz az ábra.

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A térképek vizsgálata során két érdekes jelenség szúr szemet. Egyfelől látható, hogy a kisalföldi, észak-dunántúli, pest megyei és Balaton környéki településeken a 2015-2020 között folyósított egy főre jutó jelzáloghitelek száma azon települések esetében is átlag feletti, amelyeken nincs, vagy kevesebb bankfiók található. Ez egyrészt a régiók gazdasági aktivitásának, fejlettségének lehet köszönhető (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl volt a három legnagyobb egy főre jutó GDP-jű régió Magyarországon 2019-ben (KSH, 2021)), másrészt magyarázható azzal, hogy mivel fedezet alapon vannak településekhez sorolva a jelzáloghitelek, a Balaton környéki ingatlanok esetében képzelhető el a legnagyobb arányban az, hogy a hitel tárgya egy nyaraló és így nem a hiteligénylő lakóhelyéről ad információt. Másik érdekes jelenség a nagyvárosok körüli települések kapcsán figyelhető meg. Látható, hogy bár a nagyvárosok körüli agglomerációban lévő települések átlagos bankfiók szám tekintetében is jobban lefedettek, mint a nagyobb városoktól távolabb eső települések, az egy főre jutó jelzáloghitelek esetén a megyeszékhelyek körüli agglomerációs települések esetén még kedvezőbb helyzet mutatkozik, tehát egy főre jutó jelzáloghiteleket tekintve relatíve a bankfiók lefedettségénél is magasabb érték látható esetükben. Ami mindkét ábrán egyöntetűen kirajzolódik, hogy az észak-magyarországi határmenti aprófalvas térségnek és a Balatonról délre eső Dunántúli kistelepüléseknek az alacsony (vagy nulla) bankfiók száma relatíve

alacsonynak tekinthető hitelfolyósítással társul a többi településhez képest, azaz alacsonyabb kategóriába esik az egy főre jutó jelzáloghitelek száma.

Mivel a bankfiókkal nem rendelkező települések bankfiók szám alapján homogének, de esetükben a bankfióktól vett távolság releváns változó a bankfiók jelenlétével kapcsolatos témakörben, így bankfiók szám és jelzáloghitelek penetráció közötti korrelációt az időszak alatt bármikor bankfiókkal rendelkező települések esetében számoltunk, míg a bankfiók nélküli települések esetében a penetrációnak a bankfióktól vett távolságával vizsgáltuk a korrelációját. A bankfiókkal rendelkező települések esetében szignifikáns kapcsolatokat tapasztaltunk, a bankfiókok száma és a jelzáloghitelek penetráció szerződéses darabszáma között 0,28-as, míg a bankfiókok száma és a jelzáloghitelek egy főre jutó állománya között 0,26-os pozitív korrelációkat figyeltünk meg. A bankfiókkal az időszak alatt nem rendelkező települések esetében, bár az intuíciónak megfelelő és szignifikáns, de gyenge, -0,07-es és -0,09-es negatív korreláció tapasztalható a legközelebbi bankfióktól vett távolság és az egy főre jutó jelzáloghitelek száma, valamint állománya között. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a több bankfiókkal rendelkező, nagyobb gazdasági aktivitású városok növelhetik meg igazán a hitelek számát és volumenét, míg a bankfiók nélküli településeknél, bár a negatív korreláció a legközelebbi bankfióktól vett távolság esetén megvan, de kevésbé mutat erős kapcsolatot a hitelpenetrációval.

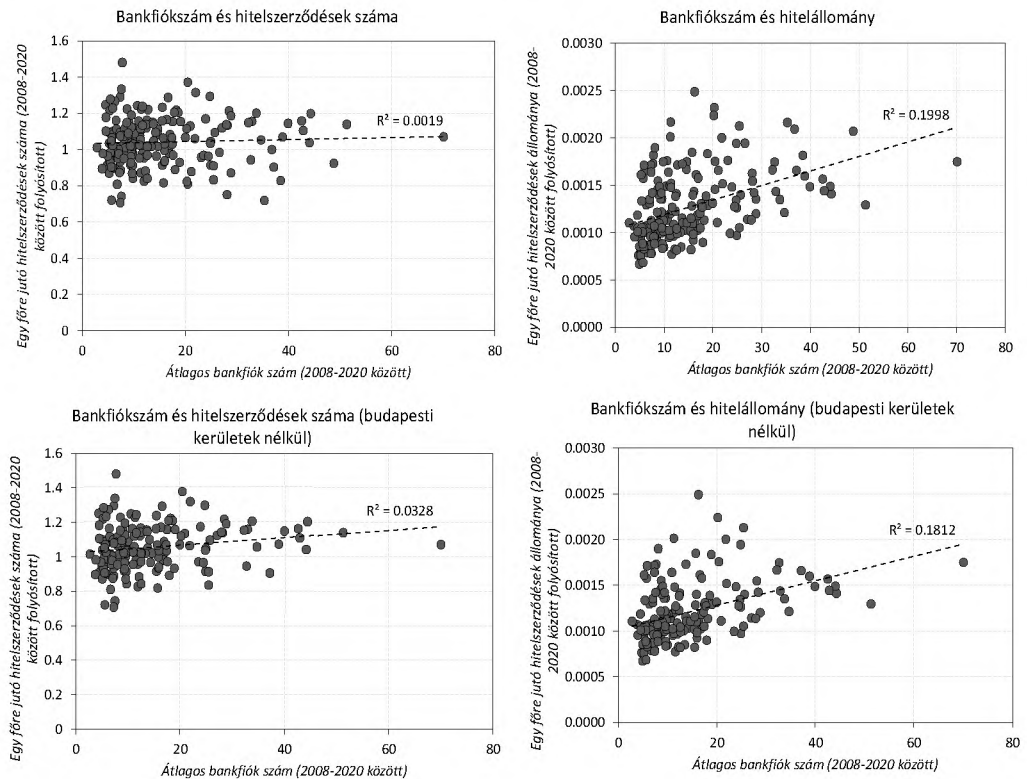
A hitelintézeti szektor összes hitelszerződéséről települési adatokkal nem, de megbízható járási szintű adatokkal rendelkezünk 2008 és 2020 között.⁶ Elemzésünkben a járásokban található bankfiókok 2008 és 2020 közötti átlagos száma, valamint a 2008 és 2020 között folyósított egy főre jutó hitelszerződések száma és hitelállománya közötti kapcsolatot vizsgáltuk meg (7. ábra). Látható, hogy míg a bankfiókok száma a hitelszerződés számával nem mutat jelentős kapcsolatot, addig az egy főre jutó hitelállomány esetében erősebb, pozitív kapcsolat látszik a bankfiókok számát tekintve, ahogyan az a trendvonalakból és az R^2 értékekből (előbbinél 0-0,03 között, utóbbinál 0,18-0,2 között alakul) is kitűnik. Előbbinél a korrelációs együttható nem szignifikáns (0,04), utóbbinál viszont jelentős (0,45), ami már egy közepesen erős pozitív kapcsolatot mutat. A korrelációk kiszámítását a budapesti kerületek elemzéséből való kivételével is elvégeztük, hiszen a budapesti kerületek könnyebben átjárhatók, mint a további járások határai, így esetükben a határokon való átjárással járó költségek kevésbé merülnek fel korlátozó tényezőként. A bankfiókok hitelállománnyal vett korrelációja továbbra is jelentős, közepesen erős kapcsolatot mutat (0,43), a hitelszerződésekkel vett korreláció enyhén erősebbé és 5 százalékos szignifikancia szinten szignifikánssá vált, 0,18-ra nőtt. Az szűrhető le az eredményekből, hogy a bankfiókok száma együtt mozog a hitelpenetrációval is, a szerződések számát tekintve gyengébb, míg állományt tekintve erősebb

⁶ Az adatbázisban a járások, mint közigazgatási egységek újbóli, 2013-as bevezetése előtti hitelszerződések a későbbi járások felosztása szerint érhetők el.

kapcsolatot láthatunk. A magasabb egy főre jutó hitelállomány a gazdaságilag aktívabb régiók magasabb bankfiókkal való ellátottságával függhet össze.

7. ábra. A magyarországi járásek 2008 és 2020 között folyósított egy főre jutó hitelszerződészsáma és hitelállománya, a 2008-2020 közötti átlagos bankfiókzsám szerint

Figure 7: Number of loan agreements and loan portfolio per capita disbursed in Hungarian districts between 2008 and 2020, according to the average number of bank branches between 2008 and 2020. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A bankfiók bezárások és a hitelezési dinamika összefüggéseit a 3. táblázat szemléltetjük, amelynél a magyarországi járásekat⁷ a 2008 és 2020 között bekövetkezett bankfiók szám csökkenés aránya szerint csoportosítottuk. A táblázatból leolvasható, hogy a folyósított hitelszerződészsámát tekintve enyhén növekedett az időszak alatt bankfiók bezárásokkal kevésbé érintett két

⁷ Budapest adatbázisból fakadó okok miatt egy járásként szerepel.

csoport (35-45 közötti és 35-nél kisebb csökkenésű csoportok) részaránya, és ennek megfelelően a másik két csoport részaránya csökkent. Azonban a növekmény (és csökkenés) nem tűnik jelentős mértékűnek, egy százalékpont körüli változás látható a 2008-as és a 2020-as állapot között mind a négy csoport részarányát tekintve. A 2008-2020-as bankfiók százalékos változása és hitelfolyósítás közötti pozitív kapcsolat alacsony szintjét erősíti meg a két változó közötti járési szinten számolt korreláció. A folyósítások volumene alapján mindössze 0,07-es, míg szerződés szám alapján 0,13-as pozitív korreláció tapasztalható a bankfiók szám százalékos változása és a hitelfolyósítási részarány százalékpontos változása között, melyek 5 százalékos szignifikancia szinten nem tekinthetők szignifikánsnak.

3. táblázat: A magyarországi járáások hitelfolyósításban betöltött részaránya bankfiókszám csökkenés alapján csoportosítva

Table 3: The Hungarian districts' share in loan disbursement, grouped by decrease in the number of bank branches

Év	55 százaléknál jobban csökkent	45 és 55 százalék között csökkent	35 és 45 százalék között csökkent	35 százaléknál kevésbé csökkent
2008	17,45	28,13	35,22	19,21
2009	17,05	28,18	35,96	18,81
2010	17,38	28,32	35,45	18,85
2011	16,94	28,17	36,25	18,64
2012	16,69	28,13	36,43	18,75
2013	16,94	28,30	36,57	18,19
2014	17,12	28,30	36,40	18,18
2015	16,96	27,89	36,37	18,78
2016	17,32	27,83	35,85	19,00
2017	17,00	27,72	35,64	19,64
2018	17,00	27,26	35,62	20,11
2019	17,01	27,22	35,56	20,21
2020	16,55	27,10	36,06	20,29

Megjegyzés: A kategóriák intervallumai alulról zártak, felülről nyitottak.

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

ÖSSZEGZÉS

A 2008-09-es gazdasági válság óta tartó jelentős, közel 50 százalékot elérő bankfiók bezárási trend érdemben megnövelte azon települések számát, melyek bankfiók nélkül maradtak. A 2020-ban bankfiók nélküli településen élő 2 millió

lakos 55 százalékanak lakóhely szerinti települése a vizsgált időszakban vált bankfiók nélkülivé. A bezárási trend nagyban hozzájárult továbbá a bankfiókok pénzügyi centrumokba való koncentrálódásának növekedéséhez is. Nemcsak a közvetlen, településen belüli kiszolgálás alakult kedvezőtlenül, hanem természetesen a legközelebbi bankfióktól vett távolság és időtartam is jelentősen megnövekedett a vizsgált időszak alatt, mely a pénzügyi kizáródás veszélyét növelheti az érintett településeken. Az elemzés rámutatott, hogy a bezárások által fiók nélkülivé váló területek (a végig fiók nélküli területekhez hasonlóan) mind gazdaságilag, mind munkaerőpiaci helyzetüket tekintve hátrányosabb helyzetben vannak a bankfiókkal továbbra is rendelkező településekhez képest, amely egyrészt a bankok döntési szempontjait közvetíti, másrészt pénzügyi bevonódási szempontból önmagában kedvezőtlen jelenség. Mindezen eredmények alátámasztják az első hipotézist, a bankfiók bezárások jelentős pénzügyi hozzáférési következményekkel járnak, és a kedvezőtlenebb helyzetű településeket érintették nagyobb arányban.

Fontos megemlíteni, hogy a bankfiók bezárási trend és ezáltal a pénzügyi bevonódással kapcsolatos esetleges negatív következmények nem Magyarország-specifikus jelenségek, ezen folyamatok egész Európára jellemzők és így alkalmazkodásra késztetik a piac szereplőit. A magyarországi bezárási trend és ezáltal a pénzügyi bevonódási következmények mértéke amiatt haladja meg némileg az európai átlagot, hogy hazánkban a jelentős méreteket öltő takarékszövetkezeti integráció az utóbbi években zajlott le. Mindezeknek megfelelően eredményeink alapvetően összhangban vannak a nemzetközi szakirodalomban bemutatott eredményekkel, a fiókbezárási trend nagyban összefügg a szocio-demográfiai és gazdasági jellemzőkkel (kedvezőtlen helyzetű településeket érint nagyobb arányban) és az ott bemutatottakhoz hasonlóan jelentősen növeli a banki szolgáltatásokból való fizikai kizáródás mértékét. A helyzeten a fizikai banki infrastruktúrával kevésbé kiszolgált településeken az online bankolás elterjedése segíthet nagy mértékben, mely képet részben árnyalja, hogy ezen területeken az internethasználat szintje nem számít kimagaslónak országos viszonylatban. A pénzügyi kirekesztődés megelőzéseként mind kínálati oldalon (online megoldások nyújtása még a mostaninál is szélesebb körben), mind keresleti oldalon (a fogyasztók online ügyintézési affinitását növelő intézkedések meghozatala) az online térbe helyezés ösztönzése lehet a legfőbb cél, melyet a koronavírus válság hatásai is felgyorsíthatnak/indokolhatnak.

Elemzésünk alapján azt mondhatjuk, hogy az alacsony bankosodottság, valamint a bankfiók bezárások csak nagyon gyenge negatív hatással vannak a hitelezésre, tehát a második hipotézisünket nem tudtuk egyértelműen alátámasztani. Település szintű jelzáloghiteleket tartalmazó elemzésünkben gyenge pozitív kapcsolatot találtunk a bankfiókkal való lefedettség és az egy főre jutó jelzáloghitelezetek száma, valamint állománya között a bankfiókkal rendelkező településeknél, illetve gyenge negatív kapcsolatot figyeltünk meg a

bankfióktól vett távolság és az egy főre jutó jelzáloghitelek száma, valamint állománya között a bankfiókkal nem rendelkező települések esetében. Járás szintű vizsgálatainkban közepesen erős kapcsolatot a hitelfolyósítás volumene és a bankfiókokkal való lefedettség között találtunk, míg intuíciónak megfelelő, de (nagyon) enyhe kapcsolatot találtunk a folyósított hitelszerződések száma és bankfiókkal való lefedettség között, valamint az előbbi változó és az időszak alatti bankfiók változás között. E témakörben jelentős teret látunk a kapcsolatot feltáró területi alapú további kutatásoknak, elsősorban többváltozós elemzések elvégzésén keresztül. Az elemzés során tisztán kirajzolódik, hogy minden pénzügyi szolgáltatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatos tényezőt tekintve az észak-magyarországi határmenti aprófalvas térségek, valamint a dél-dunántúli kis települések vannak a leginkább hátrányos helyzetben, az esetleges szakpolitikai döntések során ezen területekre érdemes kiemelt figyelmet fordítani.

IRODALOM

- ACZÉL Á. – BANAI Á. – BORSOS A. – DANCsik B.** (2016): A lakáshitelek felárát meghatározó tényezők azonosítása a magyar bankrendszerben, *Hitelintézeti Szemle*, 15. évf. 4. szám, 2016. december, 5–44. o. Elérhető: <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/aczel-akos-banai-adam-borsos-andras-dancsik-balint.pdf>
- ALAMÁ, L. - TORTOSA-AUSINA, E.** (2012): Bank branch geographic location patterns in Spain: some implications for financial exclusion, *Growth and Change – A Journal of Urban and Regional Policy*, Volume 43, Issue 3, September 2012, Pp. 505-543 DOI: 10.1111/j.1468-2257.2012.00596.x Elérhető: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2257.2012.00596.x>
- ALLAHI, S. – VAFADARNIKJOO, A.** (2015): An Integrated AHP-GIS-MCLP Method to Locate Bank Branches. *Proceedings of the 2015 Industrial and Systems Engineering Research Conference* Elérhető: <https://www.semanticscholar.org/paper/An-Integrated-AHP-GIS-MCLP-Method-to-Locate-Bank-Allahi-Mobin/a81948b079e990c48b5e69ab0807dd64ffd45061>
- AVERY, B. R.** (1991): Deregulation and the Location of Financial Institution Offices, *Federal Reserve Bank of Cleveland, Economic Review*, Volume 27, No. 3, pp. 30-42, Elérhető: <https://www.clevelandfed.org/newsroom-and-events/publications/discontinued-publications/economic-review/1991-economic-review/er-1991q3-deregulation-and-the-location-of-financial-institution-offices.aspx>
- BURGSTALLER, J.** (2017): Dynamics of Retail-Bank Branching in Austria, *Economic Notes, Review of Banking, Finance and Monetary Economics*, Volume 46,

- Issue 3, pp. 527-554, DOI: 10.1111/ecno.12087 Elérhető:
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ecno.12087>
- CABELLO, J. G.** (2019): A decision model for bank branch site selection: Define branch success and do not deviate. *Socio-Economic Planning Sciences*. Volume 68, December 2019 DOI: 10.1016/j.seps.2017.09.004 Elérhető:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0038012116302889>
- CALCAGNINI, G. - DE BONIS, R. - HESTER, D.** (1999): Determinants of Bank Branch Expansion in Italy, Prepared for the 40th Società Italiana degli Economisti Meeting, University of Ancona, October 29-30, 1999 Elérhető:
<https://www.semanticscholar.org/paper/Determinants-of-Bank-Branch-Expansion-in-Italy-Calcagnini-Bonis/41048cbd012c4416b4c415d0295aa3a2e8d0b1b3/abstract>
- CINAR, N.** (2009): A Decision Support Model for Bank Branch Location Selection. *World Academy of Science, Engineering and Technology*. Volume 60, 2009 DOI: 10.5281/zenodo.1074926 Elérhető:
<https://zenodo.org/record/1074926>
- EL-MEOUCH N. M. - ALPEK B. L.** (2021): A magyarországi bankfiókhálózat területi elhelyezkedésének és klasztereződésének vizsgálata az európai bankfiókbezárási trend közepette 2020-ban, *Európai Tükör*, 2021/1. szám 131-148. oldal DOI: 10.32559/et.2021.1.7 Elérhető:
<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror/article/view/4944/4478>
- EL-MEOUCH N. M. - FELLNER Z. - MAROSI A. - SZABÓ B. - URBÁN Á.** (2020): Az uzsorahitelezés nagyságrendi és területi becslése, *Hitelintézet Szemle*, 19. évf. 2. szám, 2020. június, 107–132. o. DOI: 10.25201/HSZ.19.2.107132 Elérhető: <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/hsz-19-2-t5-el-meouch-fellner-marosi-szabo-urban.pdf>
- KOVÁCS S. Zs.** (2017): Város-vidék-kapcsolat a magyar pénzügyhálózatban. *Területi Statisztika*, 57. évfolyam 5. szám, 495–511 old. DOI: 10.15196/TS570502 Elérhető:
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2017/05/ts570502.pdf>
- GÁL Z.** (2005): The development and the polarised spatial structure of the Hungarian banking system in a transforming economy. In: Barta Gy, G. Fekete É, Szörényiné Kukorelli I, Timár J (ed.) *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition Chapter 12*. Pécs: Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences, 2005. pp. 197-219. (ISBN: 963 9052 46 9) Elérhető:
<http://www.regscience.hu:8080/xmlui/handle/11155/327>
- MORRISON, P. - O'BRIEN, R.** (2001): Bank branch closures in New Zealand: the application of a spatial interaction model, *Applied Geography*, Volume 21, Issue 4, pp. 301-330 DOI: 10.1016/S0143-6228(01)00014-5 Elérhető:

- <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S014362280100145>
- OKEAHALAM, C.** (2009): Bank Branch Location: a Count Analysis, Spatial Economic Analysis, Volume 4 Issue 3, 2009 DOI: 10.1080/17421770903114695 Elérhető: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17421770903114695?scroll=top&needAccess=true&journalCode=rsea20>
- QI, S. - DE HAAS, R. - ONGENA, S. – STRAETMANS, S.** (2018) Move a little closer? Information sharing and the spatial clustering of bank branches. EBRD Working Paper No. 223. DOI: 10.2139/ssrn.3291522 Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3291522
- STIX, H.** (2020): The Austrian bank branch network from 2000 to 2019 from a spatial perspective, Financial Stability Report, Oesterreichische Nationalbank (Austrian Central Bank), Issue 40, pp. 87-101. Elérhető: <https://ideas.repec.org/a/onb/oenbfs/y2020i40b4.html>
- TEMESVARY, J.** (2011): Some determinants of commercial bank behavior, Doctoral Dissertation, Faculty of the Graduate School of Cornell University, Degree of Doctor of Philosophy Elérhető: <https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/30674>
- TRANFAGLIA, A.** (2018): Shrinking Networks: A Spatial Analysis of Bank Branch Closures, Federal Reserve Banks of Philadelphia Working Paper, No. 18-12, DOI: 10.21799/frbp.wp.2018.12 Elérhető: <https://www.philadelphiafed.org/-/media/frbp/assets/working-papers/2018/wp18-12.pdf>
- WILLER, D. J.** (1990): A spatial decision support system for bank location: a case study. Technical Report 90-9 DOI: 10.1.1.471.878 Elérhető: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.878&rep=rep1&type=pdf>
- ZHAO, L.** (2002): The Integration of Geographical Information Systems and Multicriteria Decision Making Models for the Analysis of Branch Bank Closures. Doctoral Dissertation. The degree of Doctor of Philosophy at the University of New South Wales Faculty of the Built Environment University of New South Wales. Sydney, Australia, May 2002 Elérhető: <http://unsworks.unsw.edu.au/fapi/datastream/unsworks:1751/SOURC E01?view=true>
- ZHAO, L. – GARNER, B. - PAROLIN, B.** (2004): Branch bank closures in Sydney: A geographical perspective and analysis. Geoinformatics 2004. Proc. 12th Int. Conf. on Geoinformatics – Geospatial Information Research: Bridging the Pacific and Atlantic. University of Gävle, Sweden, 7-9 June 2004 Elérhető: <http://giscience.hig.se/binjiang/geoinformatics/files/p541.pdf>

ZHAO, L. – GARNER, B. (2001): Developing GIS Tools to Integrate MCDM Models for the Analysis of Bank Branch Closures Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/9e3b/7918dfc942a5b3d5e380d1c3ccd1b0bf15bc1.pdf>

INTERNETES FORRÁSOK, ADATBÁZISOK

ECB (2021): Statistical Data Warehouse - SSI - Banking Structural Financial Indicators
Elérhető: <https://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9689719> Letöltve: 2021. 05. 20

KSH (2018): Digitális gazdaság és társadalom. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt18.pdf> Letöltve: 2021. 04. 09

KSH (2021): Egy főre jutó bruttó hazai termék megye és régió szerint. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/gdp/hu/gdp0078.html Letöltve: 2021. 06. 18

MNB (2020): Pénzforgalmat bonyolító hálózati egységek és ATM-ek elhelyezkedésére, valamint a nyújtottszolgáltatásokra vonatkozó adatok, P56 adatszolgáltatás

MNB (2021a): Felvett vállalati és háztartási hitelek adatai, L10-es adatszolgáltatás (KHR); Nyújtott vállalati és háztartási hitelek hitelkockázati adatai, L11-es adatszolgáltatás; HITREG adatszolgáltatás

MNB (2021b): Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2021. június), Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/penzugyi-stabilitasi-jelentes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2021-junius> Letöltve: 2021. 06. 18

TEIR (2020): KSH Települési T-STAR adatok, Budapesti BP-STAR adatok, KSH 2011-es census adatok, NAV SZJA adatok, ITM Infokommunikációs adatok